

УДК 343.98.06

О.М. МОЇСЄЄВ, докт. юрид. наук, доц.,
Донецький національний університет

МІСЦЕ ПОДІЇ ЯК ОБ'ЄКТ ЕКСПЕРТНОЇ ТЕХНОЛОГІЇ

Ключові слова: *судова експертиза, ситуалогічне дослідження, місце події, експертні технології*

Сучасні вчені-криміналісти визнають актуальність проведення ситуалогічного експертного дослідження місця події [1, с.575], що було запропоновано Г.Л. Грановським у 1977 році [2]. Суттєвими ознаками такої експертизи є комплексний характер її об'єкта та застосування системного методу його експертного дослідження [3, с.177]. Однак призначення і проведення ситуалогічної експертизи місця події викликає труднощі, пов'язані з непередбачуваністю необхідних експертних засобів, у яких може виникнути потреба під час дослідження конкретного об'єкта. Професійна компетенція експертів, яким доручено проведення такої експертизи, не завжди повною мірою охоплює систему інформативних елементів місця події. Втім окремі обставини досліджуваної ситуації, відображені обстановкою місця події, можуть залишатися не встановленими. Для забезпечення повноти комплексного дослідження місця події ми пропонуємо надати судово-експертній установі право на ініціативне застосування методик різних експертиз. Організаційною формою ефективного залучення наявних ресурсів судово-експертної установи визнано експертні технології. Тому актуальним питанням видається побудова експертних технологій ситуалогічного дослідження місця події.

Мета пропонованої увазі статті – сформулювати узагальнену структуру експертних технологій дослідження місця події. В роботі ми задіяли методи логічного аналізу змісту понять, вивчення експертної практики (узагальнено 200 експертних проваджень, виконуваних у Донецькому науково-дослідному інституті судових експертиз та інших судово-експертних установах Міністерства юстиції

України й Міністерства внутрішніх справ України), а також опитування експертів щодо їх участі в судовому засіданні.

Місце події, тобто окрема ділянка місцевості, приміщення чи транспорту як об'єкт експертних досліджень має значення для вирішення питання щодо механізму злочину або його окремих етапів [4, с.273]. Сучасні автори [5] наголошують на важливості проведення експертизи місця події. Завдяки структурності як виду відносин, що характеризують ієрархію елементів у системі, місце події як об'єкт експертного дослідження можна розглядати як комплекс властивостей та ознак, що відображають зв'язки елементів у їх структурно-системному аспекті [6, с.570]. Науковці акцентують на застосуванні методу моделювання та ситуалогічного дослідження речової обстановки місця події, а також слідової картини злочину з метою встановлення механізму події [1; 7, с.113], допускають проведення комплексу експертиз щодо обстановки місця події [8, с.290]. Отже, завдання щодо експертного дослідження слідової картини, що є відображеною на місці події, ми формулюємо як встановлення механізму події, яка відбулася на визначеній ділянці місцевості, приміщення або транспорту.

Застосовувати ж метод моделювання Т.С. Волчецька пропонує задля забезпечення повноти ситуалогічного дослідження [9, с.19]. Щодо місця події, моделювання запроваджується з метою обрання експертних методик, що мають бути застосовані для дослідження слідової картини. Для побудови моделі місця події запроваджуємо інформаційний підхід, відповідно до якого його розглядають як систему інформативних ознак. Ознаки досліджуваного місця події, що є компонентами його моделі, розподіляють за експертними методиками, застосовуваними для їх виявлення та вивчення. Зрештою всі ознаки досліджуваного місця події можна подати як двомірну матрицю (чи таблицю), у стовпчиках якої будуть наведені ознаки, встановлювані в межах певної експертної методики, а за рядками повинні бути вміщені ознаки, відповідні до застосо-

вуваних різних експертних методик. Тобто, стовпчики такої матриці (таблиці) відображають застосовані експертні методики для дослідження наданого об'єкта, а рядки – це ознаки, встановлювані шляхом застосування відповідних експертних методик. У кожній клітині цієї матриці (таблиці) міститься ознака, наявна в досліджуваному об'єкті та встановлювана застосуванням експертної методики. Така матриця (таблиця) становить собою модель досліджуваного місця події. Перевагою запропонованої моделі слід вважати можливість створювати повні описи типових місць події як об'єктів експертного дослідження, а також повний перелік інформативних джерел, властивих досліджуваному місцю події. В ході впровадження у практику експертного дослідження місця події нових експертних методик певного виду його модель може бути доповнено шляхом додавання стовпчика, який містить ознаки, встановлювані новою методикою. Якщо наявними методиками вдається виявити нові ознаки місця події цього виду, то його модель розширюється додаванням нових рядків матриці. Завдяки цьому запропонована модель може повною мірою відображати місце події як об'єкт експертного дослідження незалежно від наявності чи відсутності в експертній установі технічного забезпечення окремих експертних методик. Ураховуючи зауваження В.Ю. Шепітька щодо хибної абсолютизації схем та матриць у криміналістиці [10, с.9; 11, с.46-47], наголошуємо, що запропонована модель слугує лише орієнтиром для проведення експертного встановлення механізму події. У процесі конкретного дослідження така модель як система виокремлених ознак, пов'язаних із механізмом злочину, може піддаватися уточненням та доповненням. Іншими словами, запропонована модель акумулює експертний досвід ситуалогічного дослідження слідової картини, що відображає механізм події.

Відтак, ми пропонуємо типову модель досліджуваного місця події, яку утворює повний комплекс ознак механізму події, установлюваних експертними методиками, які належать

до різних видів експертиз. На стадії надходження до судово-експертної установи завдання відносно дослідження конкретного місця події керівник установи має зіставити наявну слідову картину події з відповідною типовою моделлю із урахуванням змісту постановленого від слідства (суду, іншої особи або органу, що призначає експертизу) завдання. Відомості про слідові картину містять місце події в натурі, протокол огляду місця події, інші матеріали справи, що відображають обставини події. Запропонована модель є компонентою експертних технологій, а її об'єктом у цьому випадку стають місце події, протокол його огляду, інші матеріали справи, що містять об'єктивні дані про ознаки механізму події. Якщо у разі надходження завдання відносно дослідження місця події на експертизу виявиться, що наявна слідова картина не вповні відповідає всім можливим ознакам механізму події, керівник судово-експертної установи має ініціативним чином здійснити комплекс експертиз наявними силами судово-експертної установи, інакше кажучи – реалізувати експертну технологію.

Запропонований підхід сприяє ефективному застосуванню ресурсів судово-експертної установи у сенсі забезпечення слідства (суду) повною та достовірною інформацією про встановлюваний механізм події. Ініціатива судово-експертної установи сприятиме скороченню строків розслідування справи завдяки уникненню зайвих клопотань щодо проведення додаткових досліджень. Також варто зауважити, що технологічний підхід виключає порушення експертом меж його компетенції, позаяк ініціативне рішення приймає керівник, який на основі фахових знань визначає перспективні експертні засоби для розв'язання постановленого слідством (судом) завдання, а за адміністративними повноваженнями може направити наданий матеріал працівникам судово-експертної установи на дослідження в лабораторії. Запровадження експертних технологій ситуалогічного дослідження місця події відповідає сучасним тенденціям підвищення змагальності криміналь-

ного процесу в Україні: оскільки правом призначати експертизу рівною мірою наділені сторони захисту й обвинувачення, то реалізація права судово-експертної установи на ініціативне проведення комплексу експертиз усуває підстави для призначення додаткових експертиз сторонами, якщо їх не влаштовує повнота проведеного дослідження. За експертною технологією місце події буде досліджено одноразово й повістю, що усуне необхідність у призначенні додаткових експертиз.

Структура експертних технологій має відображати шлях виконання експертизи – від підготовчої стадії, на якій відбувається отримання судово-експертною установою завдання й матеріалів на експертизу та прийняття її експертом до виконання, – до стадії експертного супроводження висновку експерта, на якій відбувається оцінка результатів експертизи слідчим (судом), ознайомлення з ними інших учасників кримінального процесу, допит експерта з метою отримання від нього роз'яснень та доповнень із приводу предмета зробленої експертизи, а також можливе використання результатів експертизи в профілактичній роботі слідчого (суду). Структуру експертних технологій утворюють елементи й зв'язки, які мають значення для управління ресурсами в судово-експертній діяльності [12]. Її розокремлено на стадії (підготовчу, робочу, стадію супроводження експертами своїх висновків) із визначенням заходів щодо їх реалізації та критеріїв оптимізації цих заходів. Адаптуємо структуру експертних технологій до сформульованого завдання з встановлення механізму події.

1. Підготовча стадія експертних технологій ситуалогічного дослідження місця події містить процедури, виконувані керівником судово-експертної установи.

1.1. *Конкретизація об'єкта експертної технології.* Зазначений об'єкт має комплексний характер та може містити такі складові: місце події в натуральному вигляді, протокол огляду місця події, схему та інші додатки до нього, матеріали справи, що містять фактичні дані про обставини події (наприклад, пояс-

нення учасників ДТП у ході дослідження механізму зіткнення транспортних засобів). Керівник судово-експертної установи здійснює конкретизацію об'єкта шляхом перевірки достатності наданих на експертизу матеріалів для встановлення механізму події. При цьому діє критерій максимізації комплексності об'єкта дослідження. За необхідності судово-експертна установка запрошує від слідчого (суду чи іншого замовника експертизи) додаткові матеріали, необхідні для проведення експертного дослідження місця події.

1.2. *Вибір моделі досліджуваного місця події.* Критерій адекватності обраної типової моделі місця події формулюють як максимізацію її комплексності. Обсяг інформативних джерел, передбачуваних у моделі, має перевищувати кількість слідів, відомостей про їх взаємне розташування, про умови та фактори, інші обставини події, встановлені в реальності, з огляду на необхідність виявлення обставин, що можуть завадити визначенню механізму події.

1.3. *Уточнення завдання щодо застосування експертної технології* відбувається відповідно до обраної моделі місця події й трактовано як конкретизацію окремих завдань щодо встановлення системи ознак, що становлять зміст цієї моделі. Розв'язання кожного окремого завдання передбачає визначення за конкретною експертною методикою комплексу ознак місця події. Критерієм ефективності дій керівника судово-експертної установи на цьому етапі є максимальне охоплення експертними завданнями інформаційних джерел, наявних на місці події.

1.4. *Вибір окремих експертних методик відповідно до конкретизованої системи окремих завдань.* На цьому етапі визначають експертні методики та необхідне обладнання для їх реалізації. Ми пропонуємо в разі відсутності матеріально-технічного забезпечення експертних методик надати керівнику судово-експертної установи право залучати науковий потенціал сторонніх наукових установ та організацій [13]. Під час обрання експертних методик діє критерій їх достовірності, надій-

ності, доступності, а також належного стану науково-технічних засобів для їх реалізації.

1.5. *Кадрове забезпечення експертної технології* здійснюють призначенням комісії експертів, здатних здійснити дослідження за обраними експертними методиками; керівник судово-експертної установи також призначає голову комісії експертів. Критерій ефективності кадрового забезпечення слугує реальною можливістю експертів узяти участь у комісійному дослідженні за відсутності відрядження, лікарняного, завантаження іншою роботою. Обов'язково необхідно враховувати й психологічні ознаки відносин, що склалися між членами комісії.

2. *Забезпечення робочої стадії експертних технологій* полягає у визначенні головою комісії експертів оптимального порядку застосування окремих експертних методик, виконання експертами відповідних досліджень, узагальнення головою комісії отриманих експертами результатів, формулювання висновку щодо механізму події, оформлення висновку експертизи.

3. *Стадія експертного супроводження висновку експертизи* містить дії експертів із роз'яснення та доповнення складеного висновку, а також передбачає можливу участь експертів у профілактичній роботі слідчого (суду). Супроводження висновку експерти здійснюють шляхом надання відповідей щодо предмета проведеної експертизи в ході досудового слідства чи в судовому засіданні. Висновки експертизи можуть бути використані в процесі криміналістичної профілактики, яку здійснює слідчий (суд) відповідно до вимог ст.23 КПК України.

Перспективність застосування типових моделей місця події проілюструємо прикладами з експертної практики. Під час розслідування ДТП об'єктом експертного дослідження, що проводиться з метою встановлення механізму події, найчастіше стають контакт-но-взаємодіючі комплекси «транспортний засіб – перешкода – дорожнє покриття» або «транспортний засіб – пішохід – ділянка дороги» [14]. Експерт може встановлювати та

досліджувати ознаки її механізму, застосовуючи методи диференціації динамічних і статичних ознак, вивчення фізичних та оптичних властивостей нашарувань сторонньої речовини тощо, зіставлення та моделювання динаміки пересування транспортних засобів у період ДТП, розрахункові методи визначення параметрів руху за слідами на дорожньому покритті та за пошкодженнями на транспортному засобі й на перешкоді; методи дослідження мікрочасток та мікрослідів, фотографічні методи, методи вимірювання, порівняння тощо. В експертних дослідженнях механізму ДТП застосовують трасологічні методики визначення стану руху автомобілів, автотехнічні методики визначення швидкості, методики хімічного дослідження речовини нашарувань, ґрунтознавчого дослідження відповідності сліду осипання ґрунту нашаруванням ґрунту в колесних нішах автомобіля тощо. В ситуаційній експертизі контакт-но-взаємодіючого комплексу в аспекті визначення механізму події важливого значення набувають ознаки, встановлювані методиками дослідження слідів на транспортному засобі, на одязі й на тілі людини, на ділянці дороги. В практиці участі експертів у судовому засіданні трапляються випадки, коли заінтересовані учасники процесу намагалися спростувати результат експертного визначення місця зіткнення автомобілів за осипанням ґрунту, піддаючи сумніву походження ґрунту від колесних ніш автомобіля. В іншому випадку було спростовано належність слідів на кузові до події зіткнення автомобілів, оскільки нашарування в них містили частки іншого кольору, ніж лакофарбове покриття. В обох випадках у разі втрати слідів порівняльне ґрунтознавче дослідження сліду з місця зіткнення з нашаруванням речовини з колесних ніш та днища автомобіля, а також перевірка належності виявлених у слідах часток до ґрунтовки покриття автомобіля за методикою судово-хімічної експертизи ставали неможливими. Нами виявлено й інші непоодинокі випадки неповноти експертного дослідження слідової картини місця ДТП. Якби такий об'єкт було досліджено за експе-

ртною технологією, то встановлений механізм зіткнення автомобілів чи наїзду на пішохода не містив би прорахунків, що послугували підставами до заперечень від заінтересованих осіб у судовому засіданні.

Таким чином, експертні технології ситуалогічного дослідження місця події запропоновано будувати на підставі типових інформаційних моделей. Вони утворюють систему ознак, що підлягають установленню різними експертними методиками, які є придатними до застосування в умовах місця події зазначеного типу. Типові моделі будуються на підставі узагальнення експертної (слідчої) практики. До змісту початкової стадії експертних технологій ситуалогічного дослідження місця події запропоновано включити операції з конкретизації експертного завдання, з перевірки повноти й достовірності наданих на експертизу матеріалів, направлення до слідчого (суду, іншого замовника судової експертизи) клопотань про надання додаткових матеріалів. На цій стадії експертних технологій відбувається обрання типової інформативної моделі, яка відповідає наданому об'єкту дослідження (конкретному місцю події). Судово-експертна установа за власною ініціативою застосовує відповідні види експертиз та обирає необхідні експертні методики, актуалізує наявні ресурси (матеріально-технічні, кадрові, інші) для забезпечення їх ефективного застосування. За необхідності залучається потенціал сторонніх наукових установ (організацій). Робочу стадію експертних технологій становлять операції із забезпечення ефективного застосування в оптимальній послідовності обраних експертних методик в умовах взаємодії експертів різної спеціалізації. Завершальна стадія експертних технологій передбачає ефективну участь задіяних експертів у судовому засіданні, а також їх можливе залучення до профілактичної роботи слідчого (суду). На підставі узагальнення експертної практики у справах про ДТП підтверджена перспективність упровадження експертних технологій ситуалогічного дослідження місця події.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аминев Ф. Г. О некоторых вопросах экспертно-криминалистического обеспечения раскрытия и расследования преступлений / Ф. Г. Аминев // Криміналістика XXI століття : мат-ли міжнар. наук.-практ. конф. (25-26 листоп. 2010 р.) – Х. : Право, 2010. – С. 571–575.
2. Грановский Г. Л. Криминалистическая ситуационная экспертиза места происшествия / Г. Л. Грановский // Рефераты науч. сообщений на теоретическом семинаре – криминалистических чтениях (21 апреля 1977 г.). – М. : ВНИИСЭ, 1977. – Вып. 16. – С. 3-16.
3. Бордюгов Л. Г. Системные исследования в ситуалогической экспертизе / Л. Г. Бордюгов // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики. – 2010. – Вип. 10. – С. 169–177.
4. Корухов Ю. Г. Криминалистическая диагностика при расследовании преступлений : науч.-практ. пособ. / Ю. Г. Корухов. – М. : НОРМА-ИНФРА-М, 1998. – 288 с.
5. Алексейчук В. І. Перспективні напрями використання спеціальних знань у процесі огляду місця події / В. І. Алексейчук // Криміналістика XXI століття : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (25-26 листоп. 2010 р.) – Х. : Право, 2010. – С. 568-571.
6. Винберг А. И. Судебная экспертология. Общетеоретические и методологические проблемы судебных экспертиз : учеб. пособие / А. И. Винберг, Н. Т. Малаховская. – Волгоград : НИИРИО ВШ МВД СССР, 1979. – 183 с.
7. Алексейчук В. И. Моделирование в процессе осмотра места происшествия – метод установления личности неизвестного преступника / В. И. Алексейчук // Современное состояние и развитие криминалистики / под ред. Н. П. Яблокова и В. Ю. Шепитько. – Х. : Апельсин, 2012. – С. 110–123.
8. Алексейчук В. І. Огляд місця події: проблеми техніко-криміналістичного забезпечення пізнавальної діяльності / В. І. Алексейчук // Теоретичні основи забезпечення якості кримінального законодавства та правозастосовчої діяльності у сфері боротьби зі злочинніс-

ттю в Україні : матеріали наук. конф. (15 травня 2009 р.). – Х. : Право, 2009. – С. 289–291.

9. Волчецкая Т. С. Ситуационный подход в практической и исследовательской криминалистической деятельности : учеб. пособие / Т. С. Волчецкая. – Калининград : КГУ, 1999. – 74 с.

10. Шепітько В. Ю. Пізнавальна діяльність слідчого й «матриці» криміналістики / В. Ю. Шепітько // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики. – 2006. – Вип. 6. – С. 5–9.

11. Шепітько В. Ю. Криміналістика ХХІ века: предмет познания, задачи и тенденции в новых условиях / В. Ю. Шепітько // Современное состояние и развитие криминалистики / под ред. Н. П. Яблокова и В. Ю. Шепітько. – Х. :

Апостиль, 2012. – С. 41–54.

12. Моїсєєв О. М. Алгоритм управління як елемент експертних технологій / О. М. Моїсєєв // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності : збірник наукових праць. – 2008. – № 3. – С. 213–222.

13. Моїсєєв О. М. Використання експертами державних судово-експертних установ стороннього науково-технічного обладнання / О. М. Моїсєєв // Правничий часопис Донецьк. ун-ту. – 2003. – № 1 (9). – С. 67–69.

14. Сімакова-Єфремян Е. Б. Теорія і методологія комплексної експертизи контактної взаємодії об'єктів : монографія / Е. Б. Сімакова-Єфремян. – Х. : ВКФ «Гриф», 2004. – 176 с.

Моїсєєв О. М. Місце події як об'єкт експертної технології / О. М. Моїсєєв // Форум права. – 2012. – № 1. – С. 662–667 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2012-1/12motoet.pdf>

Досліджено особливості ситуалогічної експертизи місця події. Запропоновано надати судово-експертній установі право на ініціативне застосування методик різних експертиз для встановлення механізму події. Розроблено структуру відповідних експертних технологій.

***

Моисеев А.М. Место происшествия как объект экспертной технологии

Исследованы особенности ситуалогической экспертизы места происшествия. Предложено предоставить судебной экспертной учреждению право на инициативное применение методик различных экспертиз для установления механизма происшествия. Разработана структура соответствующих экспертных технологий.

***

Moiseyev A.M. Place of Occurrence like an Object of Expert Technology

There were investigational features of diagnostic examination of place of occurrence. It was suggested to give to judicial expert establishment a right on initiative application of methodologies of different examinations for establishment of mechanism of event. It was worked out structure of corresponding expert technologies.